

RUS YAZININDA “SLAVCILIK” DÜŞÜNCESİ

Emine İNANIR*

“Slavcılık düşüncesi”, Slav halkları arasında ortak topluluk birliği, kültür ve kader paylaşımı üzerine kurulmuş olup tarih boyunca değişimlere uğrayan ideolojinin, kural dışı olguların (artefaktus)¹, mitolojinin, yöresel ve tarihsel özgünlüğün öğelerinden ortaya çıkan ve toplumsal bilinci oluşturan bir karışımdır.² Bu temanın kaynaklarını araştırdığımızda ise, ilk olarak dil ve kavim yakınlığı kendini göstermektedir. Rusya’da söz konusu bilincin oluşması, tüm Rus edebiyat tarihçilerinin de kabul ettiği gibi ilk Rus yıllık yazarı, Kiev-Peçorsk manastırı rahibi Nestor’un **Geçmiş Yılların Öyküsü** ile başlar.

Çalışmamızda da görüleceği üzere “Slavcılık düşüncesi” yalnızca uzman çevrelerle sınırlı kalmayıp oldukça geniş bir alanda yankı yaratmıştır; söz konusu düşüncenin oluşumu ve yayılması, Slav aydınlar arasında olduğu kadar Batı düşünürlerinin arasında da tartışmalara neden olmuştur. Bu çalışmada “Slavcılık düşüncesinin” gelişimi, Orta Çağ’dan XVIII.yüzyıla kadar geçirdiği aşamalar, Rus yazın örnekleriyle sınırlı tutulmuştur.

XVI. yüzyıl, A.M.Pançenko’ya göre Rusların yalnızlığının yüzyılıdır.³ Ancak Ortaçağ Rusyası’nda bu yalnızlık, umutsuzluğa iten bir duygu değildir. Erken ve Ortaçağ Rusyası kültürü, izole edilmiş bir kültür olmadığından, Rus aydınları yalnızlığı ulusal sorun haline getirmeden, varolan kaynaklardan yararlanmaktaydı. D.S.Lihaçev konuya ilişkin görüşlerini şöyle dile getirmektedir: “*XII. yüzyıl içerisinde zıt bir durumdan, kısacası içinde (kültürün, E.İ.) kati ulusal sınırların olmayışından söz etmekteyiz. Kesin bir*

* Okutman Dr., İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı

¹Artefaktus (Latin kökenli bir sözsüktür); normların dışında oluşan olgu ve süreçler. **Russkiy slovar inosrtanniyh slov v russkom yazıke**, ped. İ.V.Lehin ve Prof.F.N. Petrov, M.-YUNVES, 1997, s.72

² Bkz.: A.M.Pançenko, “Petr I. i slavyanskaya ideya”, *Russkaya Literatura*, Dergi, 1988, s. 3., s.146-152

³ Bkz.: **İz istorii russkoy kultury**, T.III, (XVII- naçalo XVIII veka), M.:Şkola “Yazyki russkoy kultury”, 1996, s.20

şekilde, Doğu ve Güney Slavların ortak bir yazın geçmişine sahip olduğundan de söz edilir. Doğu Slavlar (Rus, Ukrayna, Belarus) ile Bulgar, Sırp ve Romenlerin edebiyatı, yazım ve yazı dili (Kilise Slavcası) ortaktır. Kilise edebi yapılarının temelini oluşturan kaynaklar da tek dilde yazılmıştır.”⁴ Böylece Orta Çağ’da Slav halklarına ait bir aracı-kültür (aynı zamanda ikona sanatı, müzik, kilise ayinleri de ortaktır) ortaya çıkmış ve İtalyan araştırmacısı R.Picchio deyiimiyle “Slavia ortodoxa”⁵ çevrelerine hizmet sunmuştur. Ancak XVI. yüzyılda, bu çevrelerde katı değişiklikler yaşanmıştır. Türkler’in Balkanlara yayılmasından ve Bizans’ın düşmesinden sonra, Moskova Rusyası, bir kültür “boşluğu” yaşamıştır. Ortodoks çevrelerinden ise sadece Rusya ve Gürcistan bağımsızlıklarını koruyabilmiştir.

Rusların “yalnızlığından”, **Hronograf (Hronograf Ruskiy, 1512)**⁶ adlı yapıtın ilk derlemesinin sonuç bölümünde şöyle söz edilmektedir: “...işlediğimiz günahlardan dolayı, tüm mümin çarlıklar, Yunan ve Sırbistan, Basan, Arbanas ve daha birçoğu, Tanrının izniyle dinsiz Türkler tarafından kuşatıldı, boşaltıldı ve ele geçirildi. Rus topraklarımız, Tanrı tarafından bize bağışlandı, Meryem Ana ve tüm azizlerimizin mucizevi duaları sayesinde büyüdü, gelişt ve yüceldi. Merhametli İsa, sen bizi bağışla, sonsuza dek büyüyerek gelişmemizi sağla.”⁷ O.V.Tvorogov’un öne sürdüğü gibi, XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın başında yazılan bu sözlerde karamsarlık ve yalnızlıktan çok onların bir umut içermekte olduğunu görmekteyiz. Ancak **Hronograf**’ın yazarı, bu kültürel yalnızlığın Ruslarda zihinsel ve pratik açıdan karmaşık sorunlar yaratacağını söylemekte ve kötü tahminler yapmaktadır. XVI. yüzyıl Rusyası “büyümekte, gelişmekte ve yücelmektedir”, ama güvenebileceği ve zor durumlarda yaslanabileceği din ve dil kardeşlerinden ayrılmış bulunmaktadır. Sonrasında Rusya, iki yüzyıl boyunca kendi olanakları ve kendi öğrendikleriyle kültürel gelişmesini belirleyecektir. Söz konusu gelişmelerden dolayı, resmi makamların ulusal kültürü tek düzene sokma gayretlerine karşın, XVI. yüzyıl, Rusya’da “öğretici ve bilgilendirici yazıların (**publitsistika**

⁴ D.S.Lihaçev, *Poetika drevnerusskoy literaturıy*, 3-c izd., Moskva, 1979, s.6

⁵ R.Picchio. *Questone della lingua e Slavia Cirillometodiana*//Studi sullaguestone della presso gli Slavi.Roma, 1972, s.7-12

⁶ **Ruskiy Hronograf** adlı yapıt bir yıllık derlemesidir. İlk baskısının 1512 yılında yapıldığı öne sürülmektedir. Bu yılda ilk kez Rus tarihi ile Güney Slavların, bazı kopyalarında ise Batı Slav halklarının tarihi dünya tarihiyle bağlantılı olarak ele alınmıştır. Bkz.: *Literatura drevney Rusi*. Bibliografıçeskiy slovar, red. O.V.Tvorogov, Moskva, Prosvetçeniye, 1996, s.226-227

⁷ A.Popov, *İzbornik slavyanskikh i russkiikh soçineniy i statey, vnesennyih v Hronografıy russkoy redaktsii*. Moskva, 1869, s.86-87

dönemi) dahası, monarşi iktidarının bir düşünce ve uygulama olarak konuşulduğu ve tartışıldığı yüzyıl⁸ olarak tarihe geçmiştir. Adı geçen dönemi, edebiyat tarihçileri “**tartışma dönemi**” olarak da adlandıırırlar. Bu konuların edebi yapıtlarda gündeme gelmiş olmasının nedeni ise Rusya’nın, knezlik (prensliklerden) merkeziyetçi Moskova Çarlığı’na henüz yeni adım atmış olmasıdır. Edebiyatta bu dönem, Rusya’nın kuzey-doğu bölgelerinin birleşme ve merkeziyetçi bir devlet kurma sürecine rastlamaktadır. Bu değişimler sonucunda edebiyatın ilgi odağı Çar olmuştur. Rusya’nın “çar” ünvanı verilen ilk hükümdarı IV.İvan Grozni (Korkunç İvan)⁹ muhalifleriyle, en sıkça da eski komutanı Knez (prens) A.M.Kurbksi (1528-1583) ile tartışmaya girmektedir. Doğrudan tartışmaya girmeyen Kurbksi, Çara 1564-1578 yılları arasında üç öğretici mektup düşüncelerini iletmektedir. XVI. yüzyıl Moskova Rusyası’nda Çarlık konsepti ile onun tartışılmaz ve dokunulmaz yetkisi olgunlaşmaktadır. Adı geçen dönem öncesi “Çar” ünvanı Rusya’da, sadece Bizans İmparatoru ile Altın Ordu Hanına verilirdi. Ayrıca yazar İvan Peresvetov’un¹⁰ **Türk Çarı Sultan Mehmet Menkıbesi (Skazaniye o turetskom tsare Mahmet-Saltane)** adlı yapıtında da aktardığı gibi Türk Padişahı Fatih Sultan Mehmet bu ünvana Ruslar tarafından layık görülmüştür.

Bir yandan dönemin yazarlarından Yosif Volotski,¹¹ Çarın egemenliğini “*Yüce Tanrının hükmettiği güçle*” karşılaştırırken, öte yandan hükümdarın kişiliğiyle ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmektedir: “*Eğer insanlara hükmeden Çar, günah ve şehvetli tutkulara, öfke ve para hırsına, yalan ve*

⁸ **İz İstorii russkoy kultury**, T.III, (XVII- naçalo XVIII veka), s.21

⁹ IV.İvan Vasilyeviç Grozni (25.08.1530-18.03.1584) Rusya’nın Büyük Knezi (1533 başlayarak) ve Çarı (1547) yazar yönüyle de tanınmaktadır. Rusya’da yirmi yıl süren şiddetli bir terör rejimini yaşatmak suretiyle, Rus tarihinin en tanınmış zalim hükümdarı olarak isim kazanmıştır. Bkz.: Kurat A. Nimet, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s. 174

¹⁰ İvan Semenoviç Peresvetov; Batı Litvanya’da doğup yetişen toplumsal içerikli, öğretici öykü yazarıdır. 1520’li yıllarda Polonya Kralı Sigizmund’un özel muhafız alayında hizmet vermiş, daha sonra ise Macar ve Çek krallarının çevrelerinde görev almıştır. 1530’lu yıllarda Moskova’ya yerleşir ve yazın etkinliklerini burada sürdürmüştür. Bkz.: L.V.Sokolova, **Literatura drevney Rusi**, Moskva, 1996, s.132-133

¹¹ Volokolama manastırının Baş rahibi ve kurucusu Yosif Volotski (gerçek adı İvan Sanin’dir. ö. y. 1515) aynı zamanda tanınan bir Ortaçağ Rus yazarıdır. Günün koşullarına uygun olarak din ve siyasetle ilgilenen adamlara bilgilendirici ve eğitici hitabeler yazıp gönderir. Başlıca yapıtları arasında **Kniga protiv Novgorodskih eretikov** ile adı geçen yapıtın ikinci derlemesi olan **Prosvetitel** yer almaktadır. Bkz.: L.V.Sokolova, a.g.e., s.82-83

kurnazlığa...., her şeyden kötü olan hakaret ve hainliğe kendisini teslim etmiş ise, böyle bir Çar, Tanrı tarafından gönderilmiş olamaz, o bir Şeytandır..."¹²

XVI. yüzyıl Rusyası'nda, monarşi egemenliği konusunda tartışmalar devam ederek edebiyat çevrelerinin gündemini oluştururken, Floransa ve Ferrara'daki Katolik çevrelerinin, Ortodoks kilisesini etkileri altına alma girişimlerine yanıt verme görevini ise, toplumsal konulara duyarlı olan dönemin Rus yazarları üstlenmiştir. Knez A.M.Kurbski, hazırlıksız yakalanan Ortodoks Slavlar'ın, "din bozucu" Katolikler'in etkisinden kurtulmaları ve Ortodoks bilincinin güçlenmesi için tüm Slavlara çağrıda bulunmaktadır.¹³ Yazar, Slavlar'ın kendi kökleri ve dinlerine saygılı olmaları gerektiğini de öğütlemektedir. Ayrıca yazar, Slav halklarının kendi geçmişlerine dair çok az bilgiye sahip oldukları düşüncesini şu sözlerle dile getirmektedir: "*bizim öğretmenlerimizden yabancılar yararlanmaktadır, biz ise manevi yoksulluktan eriyip gitmekteyiz...*"¹⁴ Kurbski, İorenim Blajeni, İoann Damaskin ve İoann Zlatoust gibi bazı Slav aydınlarının yapıtlarını, Latin dilinden Kilise Slavcası'na çevirmiştir. Yazar, Maksim Grek'i kendine örnek alarak, Slav Ortodoks kültürünü sahiplenmektedir.

Floransa, Padova, Venedik ve Milano'da uzun süre yaşamış, hümanist düşünürlerle yakın ilişkilerde bulunan Yunan asıllı yazar Maksim Grek, Knez III. Vasiliy döneminde (1462-1505) Moskova'ya, saray kütüphanesine çeviriler yapmak üzere davet edilmiştir. M.Grek'in bilgilendirici ve öğretici yazıları, özellikle Katolik ve Ortodoks kiliseleri arasında yapılması düşünülen anlaşmayı, Lutheryanlar ve Ermenilerin alevlenmiş dini tutkularını, Müslüman, Yahudi, putperest Helenleri eleştiren göndermeleri içermekle dikkat çekmektedir.¹⁵

Araştırmacıların da vurguladığı gibi I. Petro dönemi "*hümanist Barok slavseverlik*" çağıyla hem örtüşür hem de noktalanır.¹⁶ F.Wollman'a göre söz konusu çağın sınırlarını çizmek gerekirse, başlangıç olarak Mauro Orbini'nin Slavları savunmak için, **Il regno degli Slavi** adlı yapıtını yazıp yayımlamış olduğu 1601 yılı kabul edilmelidir. Çek araştırmacıya göre, bu sürecin sonu ise

¹² *İz istorii russkoy kultury*, T.III, (XVII- naçalo XVIII veka), s.22

¹³ Bkz.: "Vstreça s zapadom", *İz istorii russkoy kultury*, T.III, (XVII- naçalo XVIII veka), s.269

¹⁴ a.y.

¹⁵ Bkz.: L.V.Sokolova, *Literatura Drevney Rusi*, Moskva, 1996, s.115-116

¹⁶ Bkz.: Wollman Frank.*Slovanstvi v jazykove literarnim obrozeni i Slovanu*,Brno; Rraha, 1958

adı geçen yapıtın Feofan Prokopoviç'in editörlüğünde Savva Vladislaviç Raguzinski'nin çevirisiyle, **Kniga istoriografiya poçatiya imene, slavy i razšireniya naroda slavyanskogo** adıyla Petersburg'da yayımlandığı 1722 yılıdır.

Barok akımında *Slavcılık* düşüncesi A.M.Pançenko'ya göre, *Sarmatizm* ve *İllirizm* olmak üzere iki efsanevi kültürel katman ile bütünleşmektedir.¹⁷ *Sarmatizm*¹⁸ ilkeleri, Rönesans döneminde Reç Pospolita'da (Lehistan) söz sahibi olan *Slyahitiçler*'in (toprak ağalarının) ideolojisi olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu ideoloji *Slavcılık* düşüncesinin ne denli karmaşık aşamalardan geçtiğini göstermektedir. Bu görüşe göre, başta Lehler olmak üzere, tüm Slavlar *Sarmat* halkı soyundan gelmekte olup mitolojik *Sarmat* ilkelerine sahip çıkmalıdırlar. Yine bu ilkelere göre Slavlar, *Sarmatlara* yakışır biçimde eğitim almalı, dünyadaki gelişmelerden geri kalmamalı, toprağına bağlı, şövalye ruhlu askerler olmalıdır. Lehistan'da bu kurallar bir süre uygulanır ve devlet gelişiminde oldukça iyi sonuçlar alınır. Ancak I. Petro döneminde, *Sarmatizm* artık güncelliğini yitirmiş, tutucu bir ideolojiye dönüşmüştür. Çünkü zamanla Reç Pospolita, devlet konumu ("altın değerinde özgürlük"), manevi yükseliş (benimsemiş olduğu Katolik dini mezhebi) ve ulusal öge (seçkin bir halk kitlesi) olmak üzere, üç çok özel etkenden oluşan bir toplum olarak kendisini yüceltmektedir.¹⁹ Dahası Lehistan *Slahitiçleri*, adeta Slav dünyasını Tatar ve Türkler'den, Ukrayna ve Zaporojiye Kazakları'ndan, İsveç ve Branderburg Protestanları'ndan kurtarma misyonunu üstlendikleri inancına kapılmışlardır. Böylece özünde halklar arası bir yakınlaşma olan *Slavcılık*, XVII. yüzyılda tek bir ulusun kapalı ve donuk ideolojisine dönüşmeye başlar. Söz konusu durum, öteki Slav halklarının tepkisini çekmekle birlikte Ruslar tarafından reddedilir. *Sarmatizm* ilkeleri, I.Petro'nun "Avrupalılaştırma" politikasına da ters düşmektedir. XVII. yüzyılın ortalarından başlayarak Batı, Lehistan'ı "öteki" olarak gördüğünden dışlamakta ve bu durum I.Petro'nun da dikkatini çekmektedir. A.N.Kurat'ın da belirttiği gibi "Petro, Rusları "Avrupalılaştırmak" için yalnız mektepler ve yeni müesseseler kurmakla kalmadı, Rus halkının

¹⁷ Bkz.: A.M.Pançenko, a.g.y., s.146-152

¹⁸ XIX. yüzyıl Karşılaştırmalı Dilbilim araştırmacıları tarafından Protoslav dilinin geliştiği sürede (M.Ö. II.-I. yüzyıllar) Protoslavlar'ın Kara Deniz'in kuzey havzasında yaşayan German, Baltık (İskit ve Sarmatlar da bu ırka aittir) halklarına karıştıkları iddia edilmektedir. Bkz.:*Entsiklopedičeskiy slovar yunogo filologa*, sost.: M.V.Panov, M., Pedagogika, 1984, s.234-236

¹⁹ Janusz Pelc, *Kontreformacia, sarmatizm i rozwój literatury polskiej.-Wiek XVII - Kontreformacja-Barok*, Wrocław, 1970, s.95

yüksek tabakasına Avrupavari yaşamayı da öğretmeye çalıştı.²⁰ Bu amaçlarından dolayı Çar, *Sarmatizm*'i eski "ahşap Moskova Rusyası" gibi uygarlık açısından çok geride gördüğünden, Reç Pospolita'yı gözden çıkarmıştır.²¹

Barok akımıyla ortaya çıkan "Slavcılık düşüncesinin" ikinci seçeneği olan *İllirizm*'in Rusya'da yayılması, Zagreb'de Cizvit okulunu bitirdikten sonra Bolonya ve Roma'da teoloji üzerine doktora yapan Hırvat asıllı din adamı Yuri Krjaniç'in²² çabalarıyla gelişme göstermiştir. Moskova ile "Papa Vilayeti" Roma arasındaki dini işbirliği konusuna yakın ilgisiyle de tanınan Krjaniç, Rusya'da kendisini *slavsever* olarak kanıtlamıştır.²³ Rusya'da büyük bir güven kazanamamış olmasına karşın, yazarın kendi deyişiyile yarattığı "evrensel Slavca" dilinde yazdığı öğütler ve sözler, Çar Aleksey döneminde olduğu gibi, daha sonraki hükümdarlar tarafından da dikkatle incelenmiştir. Y.Krjaniç XVII.yüzyılın ortalarına doğru "Slavların medeniyet ve dil bakımından çok geride kaldıklarını görmüş....(...), büyük bir devlet olan Moskova Çarlığı'nın etrafında toplanmakla"²⁴ kendi kültürlerine sahip çıkabilecekleri kanısına varmıştır. Ayrıca Krjaniç, Moskova Çarlığı'nın yükselmesi ve Slav halklarına önderlik yapabilmesi için, önce Ruslar'ın Avrupalılar'dan birçok şey öğrenmesi gerektiğini savunmuştur. Yapıtlarında Krjaniç, Rus halkının yoksulluk içinde yaşadığını belirlemekte ve Rusya'daki bu durumu İngiltere ve Hollanda ile karşılaştırmaktadır. Adı geçen ülkelerde yaşayan halkların, "zeki ve becerikli olduklarından deniz ticareti, ziraat ve her nevi sanat dalında ileri gitmeleri ile zenginleştiklerini" ileri süren yazar, Rusya'nın da her taraftan denizlerle çevrilmiş olduğu halde, denize açılacak durumda olmadığını vurgulamaktadır.

²⁰ A.N.Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s. 269

²¹ Bkz.: A.M.Pançenko, **a.y.**, s.147

²² Yuri Krjaniç (1618-1683) Slav kökenli din adamı ve bilgini, öğretici ve bilgilendirici yazılar yazarıdır. Osmanlı topraklarında yer alan Bihaç kasabasında Hırvat asıllı bir aileden gelir. Zagreb İlahiyat Okulu, Viyana, Bolonya ve Roma kollegiumlarında eğitim görmüştür. Roma İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde papaz olarak görev yapmıştır. 1647-1648 yıllarında Moskova'da Polonya Büyükelçiliği'nde, 1651-1652 yıllarında ise Avusturya'nın Türkiye Büyükelçiliğinde çalışmıştır. 1658 yılında Moskova'ya yerleşir. 1683 yılında Hıristiyan misyonerliği yaptığı sırada Viyana yakınlarında bir çatışmada öldürülmüştür. Y.Krjaniç'in yazdıkları arasında iki müzik incelemesi, **Maksim Grek** ve **Kirill Kitabı** çevirileri, **Sibirya İncelemeleri**, **Politika**, **Beseda ko çerkasam** adlı yapıtlar yer almaktadır. Bkz.: V.V. Kuskov, *Literatura i kultura drevney Rusi*, Moskva, Vyssşaya şkola, 1994, s.72-74

²³ Bkz.: A.I.Goldberg, "İdeya slavyanskogo edinstva v soçineniyah Yüriya Krjaniça" – TODRL, 1963, t.19, s.375-376

²⁴ A.N.Kurat, **a.g.e.**, s.243

Ayrıca, Krijaniç'e göre ekonomik, kültür ve yönetim alanlarında bir reform yapılması gerekmektedir, bu değişiklikler ise ancak Çar tarafından yapılabilir.²⁵ Bu sözlerinden dolayı dönemin Rus Hükümeti, Krijaniç'i Sibiryaya sürgüne göndermiştir. A.N. Kurat'ın da belirttiği gibi, Hırvat asıllı düşünür "panslavist" fikirlere sahip olmakla birlikte, adeta Büyük Petro'nun çok yakında başlayacak ve Rusya'yı kökten değişime sürükleyecek reformlarının da habercisidir.

İllirizm mitoloji kaynaklı bir ideoloji olarak kabul edilmektedir. **İl regno degli Slavi** (1601) adlı yapıtında Mauro Orbini Slavlar'ın bir tarihsel bütünlüğü olmadığını belirtmektedir. Yazar, Slav halklarının sürekli sefer ve savaşlara katıldıklarını, Asya ve Afrika'ya kadar uzandıklarını, Fransız ve İngilizleri, hatta Farsları bile yendiklerini anlatmaktadır. İtalyan yazara göre²⁶ sürekli zafer peşinde olan savaşçıların, bilimle uğraşacak zamanları kalmamıştır. Ancak her çeşit abartı ve gösterişe açık olan Barok akımı bile böylesi coşkulu bir savunmaya kayıtsız kalmıştır.

Pragmatist eğilimli I.Petro yandaşlarının, *İllirizm*'in hayallerine karşı mesafeli yaklaşımı, Feofan Prokopoviç'in **İl regno degli Slavi** adlı yapıtın **Kniga istoriografija poçatiya imene, slavy i razšireniya naroda slavyanskogo** adlı çevirisinde de görülebileceği gibi, yazarın övgülerinden anlaşılmaktadır. *İllirizm* yandaşları, ilk Slav vatanının Avrupa'nın güneyinde olduğunu ileri sürmektedirler. *İllirizm*'in temelinde yatan bu görüş, Ruslarca desteklenirse de, söz konusu kültürel akım, *Sarmatizm*'e göre daha büyük ilgi görmektedir. Dahası, XVI.-XVII. yüzyıllarda bu ideolojiden heveslenen Katolik kilise, Balkanlar'da Ortodoks ve Protestan cemiyetlerine baskı uygulamaktadır. Bu duyarlı konuda Rusya çekimserlik sergilemiştir; zira Avrupa'yı Türklere karşı bir yandaş olarak görmektedir. Güney Slavlar ise özellikle Azak Kalesi'nin düşmesinden sonra (1696) I. Petro'yu adeta yüceltirler. Kısa bir süre içerisinde Sırlar, Rusya'da (Ukrayna, Moskova, daha sonra ise Petersburg'da) basılan her türlü kitap ve gereçten yararlanarak kendi yazın dillerini oluştururlar; Petro aydınlarının geliştirdiği matbaa yazısını ve yine Petro'nun yeni takvim uygulamasını da Ruslar'dan alırlar. Rus aydınları, *İllirizm*'e bu açıdan yaklaşınca reddetmekten çok, ondan yararlanmaya çalışmışlardır. A.M. Pançenko'nun da vurguladığı gibi, dönemin Rusyası, *Slavcılık* düşüncesinin uygulandığı yer olmasına karşın, bu görüşü üreten taraf olmamıştır.²⁷ Rusya'nın

²⁵ A.e., s.244

²⁶ Bkz.: A.M.Pançenko, a.g.y., s.147

²⁷ a.y.

X. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar gelişmesini gözden geçirecek olursak şöyle bir tablo çıkar önümüze; bu dönem içerisinde aralıklı olarak da olsa Rusya, bağımsız bir Slav ülkesi olarak yol almıştır. Slav dünyası içerisinde XVIII.yüzyıla geldiğimizde ise, bu konumunu sadece Lehistan (Reç Pospolita) koruyabilmiştir. Ayrıca Rusya'nın da 988 yılından itibaren Orta Çağ boyunca içinde bulunduğu Grek-Slav-Moldova-Romanya kültür bütünlüğünün başlıca ilkesi,"ulusal ilke" değil "kilisenin getirdiği yasalar"dır. Bu yasalara dayanarak Patrik Nikon (1605-1681), vaaz ve yazılarında sıkça Ortodoks İmparatorluğu'ndan söz etmektedir. Dahası, görevli olduğu Voskresensk manastırına "Yeni Yeruşalim" (Küdü) adını vermiştir.²⁸ Ancak XVII. yüzyıldaki gelişmeler Rusya'nın "Avrupa'ya dönüşünü" ya da Ukrayna'ya, Beyaz Rusya'ya doğru yönelmesini göstermektedir.

Eski gelenekçilerden²⁹ Avvakum ve İvan Neronov, açıkça Ukrayna ve Beyaz Rusya aydınlarına karşı tavır almışlardır. Papaz Avvakum, Moskova Barok akımının kurucularından Simeon Polotski (1629-1680) ve şair Epifaniy Slavnetski'yi (ö.y.1675) şu sözlerle betimlemektedir: "...*Romalı Epifaniy'i Roma'dan geldiği günden başlayarak son nefesine kadar tanıdım... rahip Semyonka ise benim Sibiryadan geri döndüğüm baharda, yine oradan, Papa ilinden gelmişti. Tanrı'nın uyarılarına karşın, Moskova Romayla birleşerek bu kişileri çağırdı...*"³⁰ Avvakum, Epifaniy'in Kiev'den, S. Polotski'nin ise Beyaz Rusya'nın Polotsk kasabasından geldiklerini, her iki şairin de Kiev-Mogilyan Akademisi'nde eğitim gördüklerini bilmesine karşın, Batıcı (zapadniki) olmalarından dolayı onları Papa'nın yandaşları olarak görmektedir. Ukrayna ve Beyaz Rusyalı söz ustaları ise, Moskova aydınlarını "bilimden uzak kalmakla" suçlamaktadır.³¹

Edebiyat tarihçisi A.S.Demin'e göre XVII. yüzyılın sonlarından başlayarak "eğitimsizlik suçlamaları büyük ölçüde artar".³² Araştırmacıların

²⁸ Bkz.: *Literatura i kultura Drevney Rusi*, red.V.V.Kuskov, Moskva, Vıssaya şkola, 1994, s. 105-107

²⁹ Eski gelenekçiler (*staroobryadtsiy*), XVII.yüzyılın ilk yarısında dönemin birçok toplumsal, felsefi, dinsel, kültürel sorunlarına daha demokratik çözümler getirmek için uğraş veren. "eski gelenekleri savunmak" adına örgütlenen kişilerdir. Bkz.: *Literatura i kultura drevney Rusi - slovar-spavochnik*, red.V.V.Kuskov, s.160

³⁰ *Jitiye protopopa Avvakuma, im samim napisannoye, i drugie ego soçineniya*, Moskva, 1960, s.331-332

³¹ Bkz.: A.M.Pançenko, a.g.y., s.148

³² Bkz.: A.S.Demin, *Pisatel i obşçestvo v Rossii XVI-XVII vekov: Obşçestvenniye nastroeniya*, Moskva, 1985, s.234

çoğu önemli bir noktada birleşmektedir; temel sorun, iki farklı kültürün çatışmasından kaynaklanmaktadır. 1666-1667 yıllarında Rusya'da "Grekofil"(eski Moskova gelenekçileri-Grekoseverler) ve Batılılar (Latin eğilimli grup) olmak üzere iki zıt görüşlü aydınlar topluluğu ortaya çıkmıştır. Grekoseverler'in başında Ukraynalı şair Epifaniy Slavinski, Batılılar'ın önderliğini ise Simeon Polotski yapmaktadır. Her iki topluluk da Rusya'nın en önemli sorunu olarak eğitimsizliği görmekte, ancak çözüm arayış yolları farklı geleneklere dayanmaktadır.³³ Böylece XVII. yüzyılın ikinci yarısında "Slavcılık düşüncesi" güncelliğini yitirmeye başlamıştır.

Latin eğilimli grup, ahlâki görev olarak benimsemiş olduğu "hümanist kaynaklı bilginliği" (gumanitarnaya uçennost) yüceltmektedir. Örneğin, Dmitriy Rostovski³⁴ **Öğreti** adlı yapıtında, Adem'in yaratılışıyla ilgili şu bilgileri vermektedir: "Helen dünyasında ...Adem... mikro kozmos ya da küçük bir dünya olarak tanımlanır; Adem, doğu, batı, kuzey ve gün ortası olmak üzere, adını Büyük dünyamızın dört ucundan almıştır. Helenler, evrenin dört ucunu şöyle adlandırır: Anatolya-doğu, Disis-batı, Arktos-kuzey ya da gece yarısı, Mesembriya-gün ortası."³⁵ Yaşamının son yıllarında yazar, ebediyette "günahlarının bağışlanması" için yazmış olduğu **Mineyi-Çetii** adlı yapıtın notlarını mezarına konulmasını vasiyet etmiştir. Oysa eski gelenekçilerden yazar Avvakum'a göre böylesi bir davranış yanlıştır, "bir insan konuşmalarıyla değil, gerçekleştirdiği eylemlerle kendisini savunmalıdır."³⁶

XVII. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan, her ikisi de Slav-Ortodoks kökenli olan kültürel akımdan, I. Petro, tercihini Ukrayna-Beyaz Rusya geleneğinden yana koymaktadır. Çarın yenilikçi etkinlikleri değerlendirildiğinde, tercih gerekçeleri daha net ortaya çıkmaktadır. Güney-batı (Ukrayna-Beyaz Rusya) geleneği, Batı uygarlığının özelliklerine daha açıktır. Yine batı eğilimli grup sayesinde Rusya'da yüksek din okulları (daha sonra Akademi) açılır, dünyevi müzik ve korolar, okul tiyatroları etkin hale getirilir.

³³ **İstoriya russkoy literaturiy X-XVII vekov**, red.:D.S.Lihaçev, Moskva, Prosv., 1980, s.375

³⁴ Dmitri Rostovski (1651-1709) Kiev-Mogilyan Akademisi'nde eğitim alan din adamı, misyoner ve yazardır. Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kiev-Peçorsk manastırında da görev yapmıştır. I.Petro iktidara geldikten sonra 1689 yılında Ukrayna kilise heyetiyle Moskova'yı ziyaret eder, 1700 yılından itibaren ise Rusya'nın önemli vilayetlerinde Metropolit olarak görevlendirilir. Dinî ve eğitim faaliyetleri dışında, başta **Çetii-Mineyi** olmak üzere birçok virşi, öğreti, dini şiir ve şarkılar, okul piyesleri yazardır.

³⁵ **İstoriya russkoy literaturiy**, T.I, red.:D.S.Lihaçev, G.P. Magokonenko, L., Nauka, 1980, s.418-419

³⁶ A.M.Pançenko, a.g.y., s.148

İlk bilimsel kitapların çevirilerini, şiirde, sanatta ve mimarideki gelişmeleri de Rusya'ya onlar taşımıştır. Ancak zamanla bu kişilerin Rusya'daki etkisi azalacaktır. Kiev-Mogilyan, İlahiyat Akademisi kökenli olan bu kişilerin ileri sürdükleri görüşler, bilimsellikten çok, skolastik düşünceye bürünmüş, dahası batı felsefi akımlarına göre "okul" düzeyinde kalmıştır. Yine Pançenko'nun belirttiği gibi Kiev ilahiyatçıları, "eski Moskova gelenekçilerince" sürekli reddedilmiştir.³⁷ Bu çatışmalardan dolayı Rusya'da bağımsız "teoloji" ve felsefe sistemleri yaratılamamıştır. Daha geç dönemlerde söz konusu alanlar, Çadayev, Homyakov, Dostoyevski, Tolstoy gibi yazar ve eleştirmenlerin ilgi odağı olmuştur. Çar I. Petro da yaşamının son yıllarında Ukrayna geleneğinin, Rusya'daki yeniliklere ayak uyduramadığını, "eski Moskova" yaşam tarzına çok zıt düşüğünü görmüş olmalı ki, Barok üstadlarından Latin eğilimli şair Stefan Yavorski'nin (1658-1722) yerine, Protestanlara yakınlığıyla tanınan ve daha yalın estetik görüşleri olan Feofan Prokopoviç'i (1681-1736) getirmiştir. Ancak Rus aydınları Stefan Yavorski'ye sahip çıkmadıkları gibi, Feofan'ın dini yaklaşımını da yabancı bulmuşlardır. XVIII. yüzyıl aydınlarının ruhani arayışları "voltercilik"ten "masonluğa" kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır.³⁸ Bu arayışlar içinde etkisi gittikçe zayıflayan kilise, yabancı bir kültürle beslendiği için Slav dışı bir kiliseye dönüşmektedir.

Petro döneminde Avrupa'daki yeniliklere karşı büyüyen ilginin temelinde Rusya'da gelişmekte olan Uygulamacılık yatmaktadır. Yeni dönem, Rus aydınlarının kendi ülkelerinde Batı kültür, edebiyat ve sanatına nesnel ve mantıksal bir nitelik kazandırmasıyla başlamaktadır. Dolayısıyla I.Petro'nun Latin dilinden Slavca'ya kitap çevirileri yapmak üzere Çek asıllı çizvitleri, Moskova'ya davet etmesi, pratik ve etkin sonuçlara ulaşabilmek adına yapılan bir plandır. Ayrıca Çar, Ukrayna sorunu ile birlikte Rusya'nın tarihsel arayışlarına da çözüm aramaktadır.

Avrupa'daki yeniliklere karşı artan ilgi ve eski estetik ilkelerine sadık kalma duyguları arasından yükselen bu arayışlarda Ruslar'ın "Almanlarla" (Alman, İngiliz ve Hollandalılara verilen ad) yakınlaşması dikkat çekmektedir. I.Petro, Almanya'da silah yapımı, İngiltere'de gemi yapımı, Amsterdam'da marangozluk konusunda eğitim görmüş, bunun yanı sıra eğitim almak üzere Avrupa'ya heyetler gönderen ilk Rus çarıdır. Yine çağın yeni gereksinimlerinin karşılanması adına, Rusya için önemli olan gemi yapımı, askeri teknoloji ve

³⁷ Bkz.: A.M.Pançenko, a.g.y., s.149

³⁸ a.y.

bilimler, mekanik, matematik, mimari gibi alanların geliştirilmesi için Batı'dan bilim ve teknik adamları davet edilir. Rusya ile Batı arasında ilişkiler sanat, kültür, edebiyat, toplumsal düzen üzerinde de etkisini göstermeye başlamıştır. A.S.Puşkin'in **Büyük Petro'nun Arabı** adlı yapıtında, İbrahim ve Korsakov, Herzog Orleanski'nin sarayında adeta kendi yurtlarındaymış gibi dil ya da her hangi bir başka konuyla ilgili sıkıntı çekmeden yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu örnekten de anlaşıldığı üzere, Puşkin'in olaylara yaklaşımı Petro dönemi yazarların görüşleriyle bire bir örtüşmektedir.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Rus edebiyatında *sentimental-ahlâki ve serüven* türü öyküler çok yaygındır. Petro egemenliği ideolojisi ve ifade gücü, ahlâki ve serüven türü **gistoriya**'larına (öykü) da yansımaya başlamıştır. "Vasilii Koriotski" (**Gistoriya o rossiyskom matrose Vasilii Koriotskom i prekrasnoy korolevne İraklii Florenskoy zemli**), "Rus şövalyesi" Aleksandr (**Gistoriya o rossiyskom kavalere Aleksandre**) ve "şlahtiçin oğlu" (**Gistoriya o nekoem şlahetskom sıyne**) kendileriyle aynı dinden, ancak Slav toplulukları dışından, yabancı bayanlara ilgi duymaktadırlar. Öykülerin kahramanları sadece "her türlü fedakârlığı göze almış" kişiler değil, her türlü din, dil, mezhep engellerini de aşabilen başarılı kimselerdir. Rus toplumunun neredeyse her tabakasını simgeleyen karakterler, teselliye manastırlarda arayan kişilerden çok farklıdır. Her tür yeniliğe karşı gösterdikleri ilgi, cesaret ve çabadan dolayı yaşamın kendisi artık onları eskiden olduğu gibi cezalandırmaz, aksine ödüllendirir. Yazarlar hem din, hem de dil engellerinden arınmış bireylerdir. Yurt dışına açılan aydınlara Petro, "harita bilgisi" ile "savaş gemileri bilgisi" dışında "saygı ve itibar", "örnek davranış" (politika moralis)³⁹, dahası yabancı dil öğrenmelerini öğütlemektedir. Rus araştırmacılar, "orta sınıf edebiyatı" (sentimental-ahlâki ve serüven öyküleri) örneklerine dayanarak, I.Petro egemenliğinin son yıllarında Rusya'da Avrupa tarzı bir dünya görüşünün oluşumundan söz etmektedirler. Bu dönemde batı eğiliminin sonucu olarak profesyonel yazarlık ve seçkin yazarlar topluluğu gibi iki yeni kavram da ortaya çıkmaktadır.

Gistoriya o rossiyskom matrose Vasilii Koriotskom i prekrasnoy korolevne İraklii Florenskoy zemli (Rus Denizci Vasilii Koriotski ve Floransa'nın Güzel Kraliçesi İrakliya'nın Öyküsü) adlı anonim yapıtta, yazar, sıklıkla "Rus Avrupası'ndan" söz etmektedir. Yazara göre Vasilii Koriotski, Rus Avrupası'nda doğmuştur. Öykünün içinde söz konusu deyimle

³⁹ S.Knyazkov, *İz proşlogo russkoy zemli*, Moskva, Planeta, s.67

ilgili bir açıklama yapılmadığına göre, bu deyimın Rus kültürünün bir parçası olduğu da düşünülebilir. Ayrıca, A.M.Pançenko'nun öne sürdüğü gibi, bu deyimın "Avrupalı Sarmatya'ya" (Reç Pospolita) karşı bir antitez olarak kullanıldığı sanılmaktadır.⁴⁰ Yine Pançenko'nun deyişiyile, "Avrupa uygarlığının seviyesine ulaşabilmek için, Petro'ya göre, sözcük değil, nesnelere üretmek gerekliydi."⁴¹ Bu dönemde Rusya, kendisi için yabancı olan filo, kütüphaneler, halka açık tiyatrolar, Kunstkamera ve Bilimler Akademisi, heykeller gibi birçok "nesneyi" yeni tanımaktadır. Bu yeni nesnelere öncelikle "eski ahşap Rusya'nın" dini arayış ve görüşlerine karşı öne sürülmektedir. Çalışmamızda daha önce de belirttiğimiz gibi, Petro dönemine çok uzak sayılmayan XVII. yüzyılın başında Rus toplumuna, kendi geleceğine ilişkin, Patrik Nikon'un Evrensel Slav Ortodoks İmparatorluğu ve Moskova "Üçüncü Roma" olmak üzere iki yol sunulmuştur. Dolayısıyla bu kadar kısa bir süre içinde Çarın Rusya'yı Avrupalılaştırma girişimleri, aşamalı ve ölçülü yapılmadığı takdirde tepkilere neden olabilirdi. Örneğin, 1709 ve 1710 yıllarında Moskova'da basılan takvimler, yeni çağa atılan adımların ne kadar ölçülü olduğunu göstermektedir. Takvimlere hem eski Slav adı olan "mesyatseslov hristianskiy", hem de yeni olan "kalendar" adları verilmiş, baskı ise Kiril (Slavca) ve yeni matbaa yazısıyla yapılmıştır. Petro, Barok estetiğinde yaygın olan amblemlerin ve çağrışımlar yapan simgelerin Rus yaşamına geçmesini de sağlamıştır. Takvimde yer alan eski uygarlıkların önemli tarihlerinin yanına "Rusya'da ilk matbaa baskısı tarihi", "Rus filusunun kuruluşu" gibi olaylar da eklenmiştir. Böylelikle, Batı uygarlığının tarihine "Rusya Avrupası'nı" katabilme yolları aranmaktadır.

XVIII. yüzyılda kendine güvenini yeni yeni kazanmaya başlayan Rusya, "Slavcılık düşüncesine" ilişkin yeni bir model oluşturamamıştır. *Sarmatizm'e* karşı ölçülü yaklaşan, *İllirizm'i* reddeden Rusya, Petro döneminde Kilise Slavcası'ndan sade Rus diline geçişiyile, adeta Slav dünyasından uzaklaşmıştır. XVIII yüzyıl Rusyası, kendi arayışlarından yola çıkarak Slavcılık anlayışına daha uygar bir anlam kazandırmaya amaçlamıştır. Daha önce de söz edildiği gibi, XVII. yüzyılda Batı, Polonya dahil, Slav dünyasını, (Çek ve Moravya halkları bu halkanın dışında tutulur) uygarlıktan uzak bir alan olarak görmektedir. Ancak XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, İsveçliler'in Ruslar'a yenilmesinden ve kuzeyde yeni bir başkentin (St. Petersburg, 1703) kurulmasından sonra Batı ile Slavlar arasında daha canlı bir iletişimden söz

⁴⁰ Bkz.: A.M.Pançenko, a.g.y., s.150

⁴¹ A.M.Pançenko, "Russkaya kultura v kanun petrovskih reform", *İz istorii russkoy kultury*, T.III, (XVII- naçalo XVIII veka), s. 228

edilebilir. Aslında Avrupalı tarih bilimcilerine göre bu durum gerçeği yansıtmaktan çok “yeni bir mitolojinin” başlangıcı olarak yorumlanabilirdi.

Çek araştırmacısı Karel Kreyçi, **Mýtus a dialog v historických vztazích Slovanstva se Zapadem** adlı çalışmasında Batı’da oluşan üç Slav modeli kurgusunu kaleme almıştır. Volter ve Didro’nun ürünü olan ilk görüşe göre Rusya, Slav dünyasının lideri olmakla birlikte, “tahtta bulunan filozofuyla” da örnek bir ülke modeli oluşturmaktadır.⁴² Abat **Mablie** ve J.J.Rousseau’ya ait ikinci görüş ise ilk modeli reddederek, Polonya’ya öncelik tanımaktadır. Bu görüş, zayıf düşen krallığı ve güçlenmekte olan çarlığı gözardı ederek, Lehler’de ve tüm Slavlar’da özgürlüğe olan özlemi vurgulamaktadır.⁴³ Herder’in Slavlar üzerindeki çalışmalarında ulaştığı görüş, üçüncü “Slavcılık düşüncesini” oluşturmaktadır. Bu model Slavlar’ın barışseverliği üzerine kurulmuştur.⁴⁴

Batı uygarlığına ayak uydurmaya çalışan Rusya, Slav örneğinin yeni biçemlerini üretememiştir. Ancak uygulamacılığı ve nesnelliliği ilke edinen XVIII. yüzyıl Rus yazarları, Batı ile Slav dünyası arasında adeta bir köprü oluşturmuştur. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan, Slavcılık düşüncesinin Batı kaynaklı üç yaklaşımının temelinde şüphesiz, Petro dönemi yazar ve aydınlarının yaratıcı gücü yatmaktadır.

KAYNAKÇA

- Blagoy, D.D., **İstoriya na ruskata literatura**, T.I., Literaturata ot X-XVIII vek, İzd. Nauka i izkustvo, 1960
- Demin, A.S., **Russkaya literatura vtoroy poloviny XVII-naçala XVIII veka: Noviyehudojestvenniye predstavleniya o mire, prirode, çeloveke**, Moskva, 1977
- Demin, A.S., **Pisatel i obščestvo v Rosii XVI-XYII vekov**, Moskva, Obşç. nastroeniya, Moskva, 1985

⁴² Bkz.: Kreyçi Karel. **Mýtus a dialog v historických vztazích Slovanstva se Zapadem**, Praha, 1968, s.197-204

⁴³ J.J.Rousseau, **Du Contrat Social**, kitap II, s.388.Euvres Copletes

⁴⁴ Bkz.: A.M.Pançenko, a.y., s.152

- Fedorov, V.İ., *Russkaya literatura XVIII veka*, Moskva, Prosveščeniye, 1990
- Goldberg, A.I., "İdeya slavyanskogo edinstva v soçineniyah Yüriya Krjaniça" – TODRL, 1963, T.19
- Kliuçevski, V., *Kurs russkoy istorii*, T.III. Moskva, 1915
- Knyazkov, S., *İz prošlogo russkoy zemli: vremya Petra Velikogo: kniga dlya çteniya po russkoy istorii v škole i doma*, Moskva, Planeta, 1991
- Krejčí, Karel., *Mýtus a dialog v historických vztazích Slovanstva se Zapadem*, - Československé přednášky pro VI.mezinárodní sjezd slavistu v Praze. Praha, 1968
- Kuskov, V.V., *Literatura i kultura drevney Rusi, slovar-spavočnik* Moskva, Vyssšaya škola, 1994
- Kurat, A.N., *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1987
- Lihaçev, D.S., G.P. Magokonenko, *İstoriya russkoy literaturiy*, T.II., Nauka, 1980
- Lihaçev, D.S., *Poetika drevnerusskoy literaturiy*, 3-e izd., Moskva, izd. Prosveščeniye, 1979
- Pançenko, A.M., *İz İstorii russkoy kulturiy*, T.III, (XVII- načalo XVIII veka), M.:Şkola "Yazyki russkoy kulturiy", 1996
- Pançenko, A.M., "Petr I. i slavyanskaya", *Russkaya Literatura, Dergi*, 1988, s.3
- Pelc, Janusz ., *Konrtreformacia, sarmatizm i rozwoj literatury polskiej.-Wiek XVII – Kontreformacija-Barok*, Wroclaw, 1970
- Picchio, R., *Questone della lingua e Slavia Cirillometodiana//Studi sullaguestone della presso gli Slavi.*, Roma, 1972
- Popov, A., *İzbornik slavyanskikh i russkikh soçineniy i statey, vnesennyih v Hronografiy russkoy redaktsii*. Moskva, 1869
- Protopop, Avvakum, *Jitiye protopopa Avvakuma, im samim napisannoe i drugie ego soçineniya*, Moskva, 1960
- Rousseau, J.J., *Du Contrat Social*, kitap II, (Euvres Completes, C.III, Bibliotheque de la Pleiade)
- Sokolova, L.V., *Literatura drevney Rusi*, Moskva, 1996
- Wollman, Frank., *Slovanstvi v jazykove literarnim obrozeni i Slovanu*, Brno; Praha, 1958